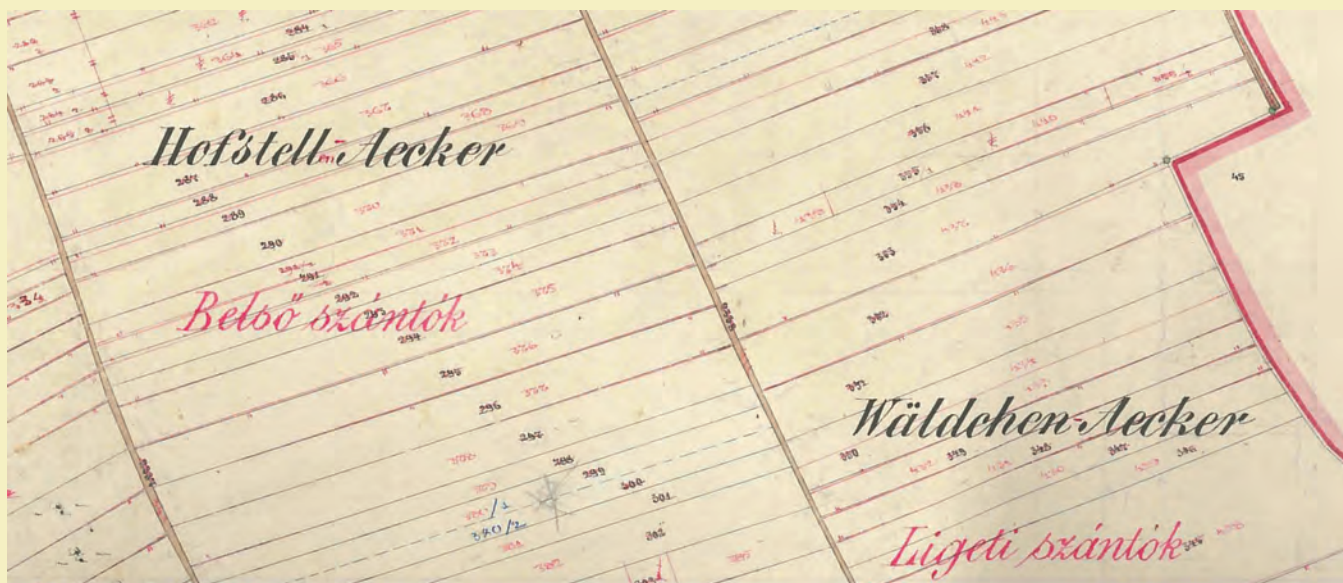

CATASTRUM

ÉVNEGYEDES KATASTERTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

- Mikešy Gábor: Földrajzi nevek a kataszteri térképeken
- Schmidt Anikó: Kataszteri adathamisítás Ochodnicán
- Reisz T. Csaba: Glaser Lajos (1903–1944) emlékezete
- Iván Gyula: A földügyi ágazat szervezetének változásai a második világháborútól napjainkig
- Aspects of Introducing Cadastral Collections (Reisz T. Csaba – Török Enikő)

- Névfordítás munkatérképen. Részlet Szajk 1865. évi kataszteri térképének 1901. évi felújításából (LTK, Baranya megye 273.). L. ehhez Mikesy Gábor cikkét

■ ■ ■ ITT VAN AZ ŐSZ... ITT VAN AZ ÚJ SZÁM!

A kataszteri térképek forrásértékének egyik legjelentősebb eleme a történeti értékű földrajzi nevek széles tárháza, amely számos tudományág számára nyújt szinte egyedülálló ismeretet az ábrázolt vidék egykori földrajzi, gazdasági, etnikai viszonyairól. A névadás mikéntjét és történeti hűségét mutatja be bevezető cikkünk.

A kataszteri térképek nemcsak az adó megállapítását szolgálták, esetenként ezek alapján kapott – vagy nem – valaki választójogot, így politikai érdekből még akár meg is hamisították az adatokat. Hogy az elkövető elnyerte-e megérdemelt büntetését, az kiderül az ochodnicai körjegyző ügyét ismertető dolgozatból.

Glaser Lajos geográfus sajnálatosan rövid életének jelentős részét, egy évtizedet töltött az Országos Levéltárban, ahol a térképgyűjtemény feldolgozása és gyarapítása volt az egyik fő feladata. Nevéhez fűződik a levéltár kataszteri gyűjteményének fejlesztése is. Szakmai teljesítményének ez ideig nem volt részletes összegzése, ezt a hiányt most pótoljuk.

A kataszter történetének kutatása részben az állami földmérésügy hivatalaiban – sokszor jogelődjeik irataira is kiterjedően – őrzött iratanyagban történhet, de nehéz dolga van annak, aki a sok szervezeti átalakulást nyomon tudja követni – most erre is született kísérlet.

■ ■ ■ TARTALOM

Mikesy Gábor: Földrajzi nevek a kataszteri térképeken.....	3
Schmidt Anikó: Kataszteri adathamisítás Ochodnicán.....	17
Reisz T. Csaba: Glaser Lajos (1903–1944) emlékezete	27
Iván Gyula: A földügyi ágazat szervezetének változásai a második világháborútól napjainkig.....	51
Aspects of Introducing Cadastral Collections (Reisz T. Csaba – Török Enikő)	64

CATASTRUM ■ Évnegyedes katasztertörténeti folyóirat ■ VI. évfolyam, 3. szám

A címlapon: Kártyaparti Rétságon, bal oldalt szemben Glaser Lajos, 1930-as évek (magántulajdon)

Alapítva: 2013 ■ Megjelenés gyakorisága: negyedévente ■ Alapító: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL)

■ Kiadó: Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. (HOI) ■ Címe: 1223 Budapest, Park u. 2. (info@agrarlapok.hu)

■ Felelős kiadó: dr. Béres András ügyvezető ■ Telefon: (06 1) 362-8100, honlap: www.agrarlapok.hu

Szerkesztőbizottság:

Dr. Béres András (HOI), dr. Szinay Attila (Agrárminisztérium), dr. Váczy Attila (Nemzeti Földügyi Központ), Varga Felicián (Lechner Nonprofit Kft.).

Szerkesztőség:

Címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4. ■ E-mail: info@catastrum.hu ■ Honlap: www.catastrum.hu

 www.facebook.com/catastrum

Főszerkesztő: Reisz T. Csaba (MNL) ■ Felelős szerkesztő: dr. Török Enikő (MNL) ■ Szerkesztők: dr. Pásztai László (Országos Széchényi Könyvtár), Varga Felicián (Lechner Nonprofit Kft.) ■

Olvasószerkesztő: Reményi József Tamás.

■ Kézirat-előkészítés: Dávid Ildikó

A szerkesztőség kéziratokat nem őriz meg és nem küld vissza.

A nyomdai munkálatokat végezte: OOK Press Kft., 8200 Veszprém, Pápai út 37/A.

Előfizetés: a kiadónál ■ Előfizetés egy évre 2800 Ft, számonként 750 Ft.

Támogató: Agrárminisztérium, Nemzeti Földügyi Központ

ISSN 2064-5805

SUMMARY

MIKESY, Gábor: Geographical Names on the Cadastral Maps

gabor.mikesy@lechnerkozpont.hu

Several hundred thousand geographic names in Hungarian and in other languages of the historic Hungary were registered with exact localisation during the cadastral works. This name list is a rich source of several linguistic (onomastics, dialectology, etc.), historic (local and economy history, etc.), and other disciplines. In the first years of the cadastral survey the names of the cadastral fields had been given by the local authorities, thus their linguistic and stylistic unification was completed later. The names of the cadastral fields have lost their importance in land registry.

SCHMIDT, Anikó: Cadastral Data Fraud in Ochodnica

schmidt.aniko@mnl.gov.hu

In the second half of 1900, a special case was brought before the House of Representatives, alleging that the cadastral land register and property register in his possession had been forged by the Ochodnica district notary. An investigation was launched to determine whether the background to the case is negligence or wilful fraud related to electoral fraud. The Néppárt / Party of the People's MPs calling for proceedings against the district notary considered that the falsification of the documents was in line with the electoral abuses that were frequently encountered in Trencsén County, in order to keep the privilege of the electorate as narrow as possible.

REISZ, T. Csaba: Commemoration of Lajos Glaser (1903–1944)

reisz.t.csaba@mnl.gov.hu

He was a student of Jenő Cholnoky, Pál Teleki and Ferenc Fodor, and he got his degree in the Faculty of Economics of the University. He worked for several years at Teleki's Institute of Geography, then from 1934 he became an employee of the National Archives, gradually moving up the ranks. He was one of the greatest practitioners of historical geography in the period, and many of his works are still indispensable in historical research. In the archives he dealt with the expansion and processing of the map collection and wrote theoretical and methodological studies on the subject. His promising career was interrupted by the Holocaust: because of his Jewish ancestry, the Catholic scholar was taken to forced labour, from where he did not return.

IVÁN, Gyula: Changes in the Organizational Structure of the Hungarian Land Administration between the end of World War II and now

gyula.ivan@lechnerkozpont.hu

The study deals with the changes in organizational structure of Hungarian Land Administration (HLA, cadastre, land registration and land book) between the end of World War II and today. There are only a small number of sectors in the Hungarian economy, which has been changed so many times as the HLA. After the World War II there have been two great regime changes in Hungary (in 1948 and in 1990). The political will strongly influenced the changes in several cases, which may have led to harmful, but even good decisions from professional aspects. But, the permanent changes, modifications have not been stopped in our days, the HLA is currently under a large restructuring process.

MIKESY GÁBOR

Földrajzi nevek a kataszteri térképeken

A földadókataszter (továbbiakban csak kataszter) megvalósításának a célja lényegében az volt, hogy az adó precíz kivetésének az alapját képezze, és ebben a tekintetben a magyarországi birtokos osztályok vélt érdekeivel szemben jött létre, méghozzá a rebellis magyar nemzet szabadságharcot követő megrendezésének a folyamatában. Elrendelőinek és kivitelezőinek a legkevésbé sem szerepelt a célkitűzései között az, hogy magyar kulturális értéket hozzanak létre, a sors különös fintora, hogy a földrajzi nevek százazreinek többé-kevésbé megbízható adatolásával mégis ez történt. A kataszteri munkákban (kiváltképp a térképeken) használt földrajzi nevek a nyelvtudomány (ezen belül kiváltképp a névtan vagy onomasztika), valamint a hely-, gazdaság- és kultúrtörténet kincsesbányái, de jól hasznosíthatók akár az ökológia kutatóinak is, hiszen a helynevekben a korabeli növény- és állatvilágra utaló elemek szép számmal vannak. A mai napig nem képzelhető el részletes térképi névrajz, illetve térképi névanyag elkészítését célzó névgyűjtés a kataszteri állományok feldolgozása nélkül.

Bár nem érdektelen az sem, hogy milyen formában jegyezték le a kataszteri térképezés során az egyes helységek nevét, igazán az – újabb szakkifejezéssel – mikrotoponimák, mikronevek, azaz a kisebb közösségek által kisebb földfelszíni részletekre használt, jellemzően egy-egy falu területére eső helynevek megörökítésében van a kataszteri térképezésnek máig ható haszna. Kezdetben csak az ún. dűlők nevét jegyezték fel a körülményekhez képest precízen (befolyásoló körülmény lehetett pl. a nyelvtudás, az írásbeli kultúra, a nyelvjárásiasság kezelése stb.), az évtizedek haladtával egyre több helynévtípus (aldűlők,

természetföldrajzi nevek – pl. vizek, mocsarak, domborzati elemek –, kutak, hidak, kisebb építmények, nevezetes pontok stb.) közhasználatban lévő neve is felvételre került. Összességében több százezer földrajzi névről beszélünk, nem kizárt, hogy állományuk az egymilliót is eléri.

A helynévanyag bőségét tekintve a 19. századból csak Pesty Frigyes országos helynévgyűjtő akciójával lehet a kataszteri felmérések névállományát összevetni. Pesty méltán népszerű, 1864. évi kezdeményezése eleve tudományos-kulturális célokat szolgált. Az ő módszere levelezésen, a községi elöljáróságoknak küldött kérdőíveken alapult. A kataszteri névanyag helyben, a mérnöki munkálatokkal párhuzamosan állt össze. A két névanyag természetesen sok párhuzamosságot mutat, de ahogy lenni szokott, a módszerek és az adatközlők különbségei miatt a névanyagokban számottevő az eltérés is. A Somogy megyei Látrány helynévanyaga Pestynél 26 mező, rét, szőlőhegy és erdő nevét tartalmazza,¹ ezzel szemben az első kataszteri felmérésben 66 helynevet örökítettek meg, a helytörténet és a névkutatás szempontjából olyan jelentős adatokkal egészítve ki a Pesty-féle gyűjtést, mint (eredeti helyesírással) *Báró, Birka hegy, Diós, Felső Korlát, Katykó, Ketske körmi, Körösi, Kurta mező, Öreghegy, Reaadás, Rétsei, Téglevető, Vajda* stb. Természetesen előfordulhatnak fordított esetek is, amikor más forrásokban bővebb névanyag van, hiszen a kataszterben szereplő nevek – amint majd látni fogjuk – funkcionálisan kötött, így természetesen korlátozott állományt alkotnak.

A kataszteri térképeken a földrajzi nevek százazrei méréseken alapuló lokalizációval jelennek meg, a nevek és a nevekkel azonosí-

1 PESTY FRIGYES: *Somogy vármegye helynévtára*. Szöveggond. és bev.: GÖZSY ZOLTÁN – POLGÁR TAMÁS. Kaposvár, 2001. 194.

tott helyek egysége teszi a kutatásban megkerülhetetlen forrássá azokban az esetekben is, ahol rendelkezésre állnak szöveges gyűjtések, ugyanis a szöveges források nevei igen sok esetben csak a kataszteri térképek segítségével lokalizálhatók.

A magyar nyelvtudományi keretek között az 1960-as évektől kibontakozó helynévgyűjtési mozgalom megyei és járási kötetibe alapvető helynévi forrásként helyel-közzel bedolgozták a kataszteri térképek névanyagát is.² Györffy György monumentális történeti földrajzában elpusztult falvak százainak a helyét tudta azonosítani a kataszteri térképek névanyagának segítségével. Így például a Baranya megyei *Hídága*, *Koppány*, *Nógrád* stb. nevű falvak nem szerepelnek többet a török idők után, kataszteri dűlőnévként azonban igen: Kékesd határában *Hídága*, Harkánynál *Kopán~Kopány*, illetve Szellőnél *Nadrági mező* néven.³ Különösen jelentős a kataszteri örökség a helységnevek azonosításában azokon a helyeken, ahová a nyelvészeti névgyűjtés nem terjedt, illetve a határok miatt akkoriban nem terjedhetett ki. A borsodi *Jétyő*, *Szini~Szinye* vagy *Vajla* falu nevét Bánfalva, Alsószolca és Harsány, a Bars megyei *Bogdán*, *Dusnok* és *Zsengő* nevét Nagysáró, Verebély, Újbars és Alsógyőröd kataszteri nevei örökítették meg.⁴ A trianoni határokon túli területeken számos helyen vélelmezhető, hogy a modernizációval óhatatlanul együtt járó névvesztést felerősítették az elmúlt száz év folyamatai (asszimiláció, lakosságcsere stb.), így sok esetben a kataszteri térképezés jelenti az utolsó megbízható helynévforrást.

A helynevek különbözőképpen reagálnak a földfelszínen bekövetkezett fizikai, valamint a helyt élő névhasználó közösség társadalmi változásaira. Vannak évszázadokon át szinte érintetlenül megmaradt, nagyon mélyen meggyökeresedett helyneveink, mások viszont

kihullanak a köztudatból, és újak veszik át a helyüket, ha pl. új út vagy vasút szeli ketté a hagyományos térszerkezetet, vagy megváltoznak a tulajdoni viszonyok (pl. földosztások), lakosságcsere következik be stb. A mikronevek bizonyos mértékű folyamatos cserélődése természetesnek mondható. A cserélődés megfigyelhető akár ugyanazon község többszöri felmérésein is. A kataszteri felmérésekben számtalan olyan helynevet találunk, amelyeket később már nem lehetett adatolni. A felmérések első évtizedei tudományos szempontból igazán kegyelmi állapotban történtek: alapvetően a hagyományos közösségek hagyományos művelési, földhasználati módjainak világát őrizték meg számunkra. A kiegyezés után megélénkülő modernizációs tendenciák hozták majd el egyrészt az infrastruktúra fejlődését (út-, vasút- és hídépítés, vízszabályozás stb.), a szántóföldi művelés kiterjesztését erdők és ősi legelők rovására, a majorok számának gyarapodását stb., másrészt a társadalmi mobilitációt, nyelvi asszimilációt és egységesülést, amelyeknek mind onomasztikai következményei lehetnek. Az említett nyelvészeti névgyűjtések kötetiben többé-kevésbé nyomon követhető az is, hogy a kataszteri helynevek közül melyek veszítették el relevanciájukat. Az egyes községek névanyaga után, az utolsó bekezdésben a helyi adatközlők által már nem ismert neveket szedték össze, pl. Karádon 1970 körül már nem voltak ismeretesek a *Csentei szőlők*, *Resula*, *Kisházás legelő*, *Tuskós major*, *Sáncz*, *Istókhajdú*, *Régi tégláégető*, *Szarkadomb*, *Rózsás*, *Malom fölötti irtás* stb. helynevek.⁵ A kataszter sok esetben nemcsak az utolsó, hanem éppenséggel az egyetlen adatot őrizte meg!

A kataszteri földrajzi nevek fentebb vázolt jelentősége különösen erős az első évtizedek munkáiban, a nevek forrása és kezelése szempontjából célszerű korszakhatárokat húzni (l. lejjebb.)

2 Pl. *Baranya megye földrajzi nevei I–II*. Szerk.: PESTI JÁNOS. Pécs, 1982; *Tolna megye földrajzi nevei*. Szerk.: VÉGH JÓZSEF – ÖRDÖG FERENC – PAPP LÁSZLÓ. Bp., 1981.

3 GYÖRFFY GYÖRGY: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I. Bp., 1963. 317., 329., 349.

4 Uo. 778., 808., 813., illetve 436., 438., 489.

5 *Somogy megye földrajzi nevei*. Szerk.: PAPP LÁSZLÓ – VÉGH JÓZSEF. Bp., 1974. 228.

SCHMIDT ANIKÓ

Kataszteri adathamisítás Ochodnicán

1900 második felében különös ügy került a képviselőház elé: a vádak szerint az ochodnicai (Trencsén vármegye) körjegyző a kezelésében lévő kataszteri telekkönyvet és birtokívet meghamisította, amikor Grissza András tizenhárom kataszteri holdnyi birtoka helyett csupán hét holdat vett fel, miközben az adót az elhagyott hatholdnyi földterület után is feltüntette.¹ Vizsgálat indult annak kiderítésére, hogy a vádak megállják-e a helyüket, és ha igen, az eset hátterében hanyagság vagy választójogi csalással összefüggésbe hozható, szándékos adathamisítás áll-e. A körjegyzővel szemben eljárást szorgalmazó néppárti képviselők – Zmeskál Zoltán és Molnár János – úgy vélték, az adathamisítás összhangban van a Trencsén vármegyében egyébként is úton-útfélen tapasztalható választási visszaélésekkel, amelyek arra irányultak, hogy a választói jogosultság minél szűkebb kör privilégiuma maradjon.

Választójog a dualizmus második felében

1875 és 1910 között a választások feltételeit az 1874. évi XXXIII. törvénycikk határozta meg. Eszerint minden 20. életévét betöltött, Magyarországon született férfi, ha nem állt gyámság alatt, nem volt büntetett előéletű, katona, pénzügyőr, csendőr vagy rendőr, továbbá nem rendelkezett adóhátralékkal, választásra jogosult volt, ha a törvényben meghatározott vagyoni vagy szellemi cenzussal rendelkezett. A korábbi, 1848:V. választójogi törvénycikkkel szemben komoly előrelépés volt, hogy megszűnt a régi

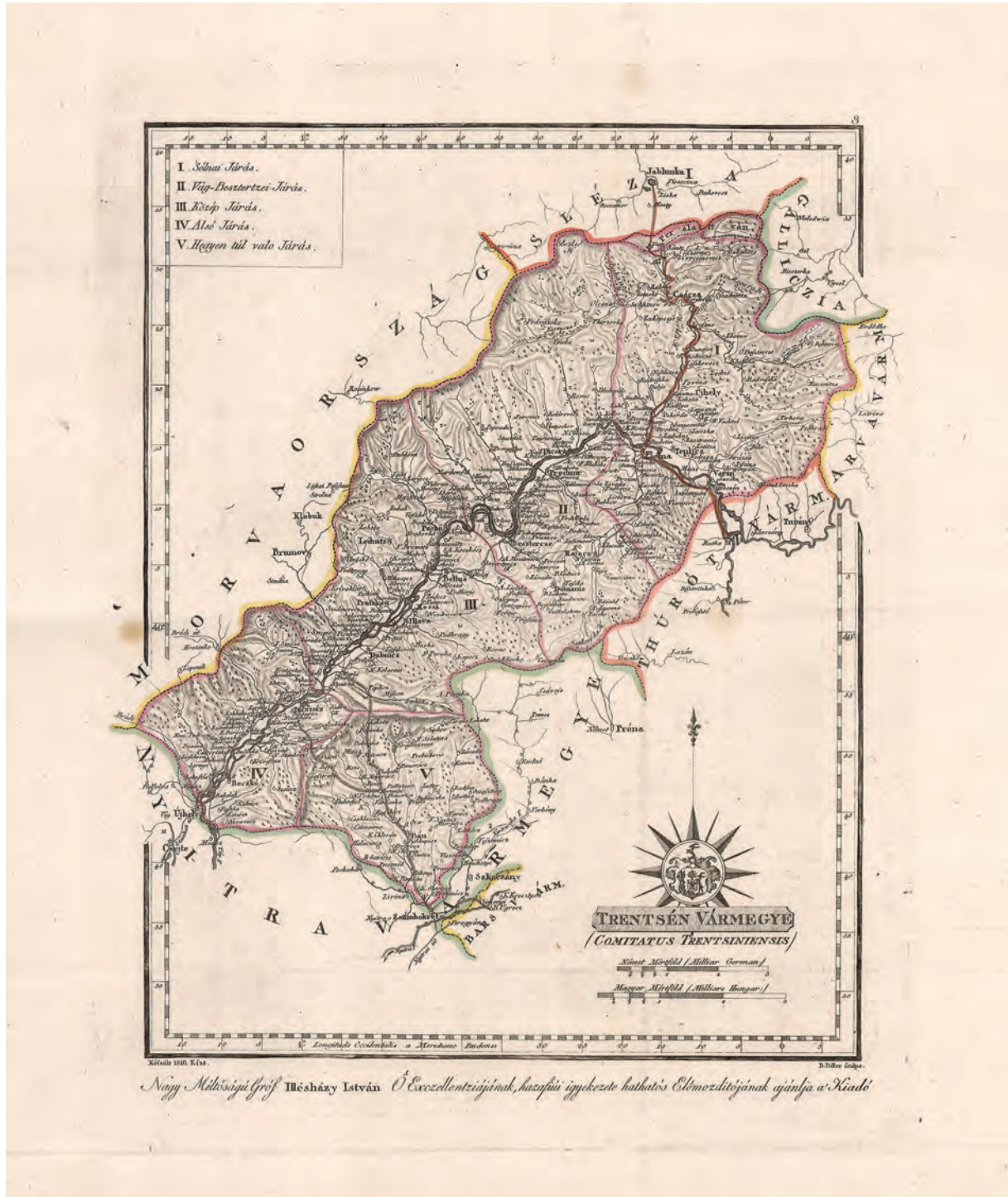
jogra – az 1848 előtt fennállt rendi kiváltságon – alapuló választói jogosultság: aki ezzel rendelkezett, megtarthatta, ám utódaira már nem örökíthette. A szélesebb választói kör bevonását célozta az az intézkedés, amely a választójog megszerzését már nem közvetlenül a ház- vagy földbirtokhoz, illetve a tőkerész utáni jövedelemhez kötötte, hanem a censusok megállapításakor nagyrészt az adóalapot és a kivetett adókat vette figyelembe. Ez lehetővé tette, hogy a földtulajdon mellett megfelelő nagyságú föld-, ház- és jövedelemadóval is szavazati joghoz lehessen jutni. A vagyoncensusok közül természetesen továbbra is a földbirtok volt a legfontosabb. A földcensus a városokban olyan föld volt, amelyre 16 forint tiszta jövedelem után vették ki az adót, vidéken pedig a változó nagyságú, úrbéri értelemben vett $\frac{1}{4}$ telek után fizetett földadót jelentette (3–4. §). A községeknél nagy aránytalansággal járt, hogy a negyedtelkes birtokcenzust a földadócenussal cserélték fel, a földadóminimum azonban szintén jelentősen különbözött az ország egyes részein.²

Az ochodnicai eset

Trencsén vármegye központi választmányára – a többi vármegyei választmánytól eltérően – minden községben megjelölte, kinek a negyedtelkét tartja irányadónak a földcensus meghatározásában. Az eljárás elvben a fent említett törvénnyel összhangban volt, a gyakorlatban azonban számos kivetnivalót hagyott maga után: a munkálatból például esetenként ki-

1 A település neve több alakban is előfordul: 1899-ig Ochodnicza, ma Ochodnica, Szlovákiában. Magyar neve Ösvényes, de így ritkán hivatkoznak rá. Ochodnyica, Ocsádnicza formában is találkozhatunk vele. Az 1896–1901. évi országgyűlés kataszteri vonatkozású eseményeire l. a *Catastrum* előző számában megjelent cikkemet: *Harc a földadó leszállításáért. A kataszter ügye az 1896–1901. évi országgyűlési ciklusban.* 6. (2019) 2:30–39.

2 Az 1874:XXXIII. tc. online is megtekinthető: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei>. A dualizmus kori választójogról bővebben: *MAGYAR KATA: Megtámadott képviselőválasztások 1905-ben Budapest II. és IV. kerületében.* *Fons*, 23. (2016) 4:408–409.

■ Trencsén vármegye megyetérképe Görög Demeter Magyar Átlás című megyetérkép-sorozatából, 1810. (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára /= MNL OL/, S 164 – No. 7.)

maradt a községek osztályozása, a negyed telek nagysága, ennek hiányában pedig nehéz volt eldönteni, hogy a meghatározott census helyes-e. Trencsén és Nyitra vármegyékben 1899-ben egyébként is nagy küzdelmek folytak a választói census körül, olyannyira, hogy

egy-egy községekben háromszor is elvégezték a választók összeírását. Mindez számos feljelentéshez, panaszlevél megírásához vezetett. Az ochodnicai esetet először 1900. január 23-án tárták a nyilvánosság elé. Az *Alkotmány* című lapba beérkezett olvasói levél szerint „a

REISZ T. CSABA

Glaser Lajos (1903–1944) emlékezete

A Magyar Országos Levéltár kataszteri térkép- és iratanyagának ismertetésekor már szó esett arról, hogy „a szomorú sorsú Glaser Lajos életrajzát szívesen olvasnánk a *Catastrum* hasábjain”.¹ A téma korábbi kutatója, dr. Végh József előzőkenyen rendelkezésekre bocsátotta gyűjtésének eredményeit, és ugyancsak nagy segítséget nyújtott Glaser Lajos egyik közeli rokona, aki a család történetének számos színes epizódját megosztotta velem.² Közgyűteményi kollégáim a tőlük megszokott alapos-sággal küldték meg az életrajz teljessé tételéhez szükséges hiányzó adatokat.

Az így összegyűjtött ismeretek, a könyvészeti és különösen a levéltári adatok alapján részletesebb és pontosabb portré rajzolható az eddig általánosan idézett lexikonszócikknél: „*Glaser Lajos (Rétság, 1903. márc. 30. – Gombos, 1944): geográfus, a történeti földrajz művelője. A bp.-i tud. egy.-en végzett. Cholnoky Jenő, majd Teleki Pál tanítványa és az utóbbinak tanársegédje volt. Teleki ajánlására az Országos Levéltár szolgálatában a földrajz-történeti vonatkozású archivális anyag feldolgozását végezte. Munkáit műgond, a források mélyére hatolás és az adatközlések pontossága jellemzi. 1944-ben a német fasiszták elhurcolták.*”³

A Glaser család

A család név szerint ismert első tagja az izraelita vallású Glaser Fülöp, aki a galíciai Gorlicén született 1819-ben.⁴ Ő a pesti egyetem orvostudományi karán 1843. november 10-én sebészetből elégségesen, 1844. január 19-én szülészetből elég jól vizsgázott, majd másnap polgári orvosként és szülészként esküt tett és diplomáját átvette – ekkor 25 éves volt.⁵ Ezt követően bizonyára orvosként dolgozott a polgári életben, de foglalkozásának részleteiről és helyszínéről egyelőre nincsen semmiféle adat.

Az orvos hamarosan katonai szolgálatba állt. A rá vonatkozó fennmaradt katonai iratok szerint 36 év 4 hónap 21 nap után vonult nyugdíjba 1882. november 1-jén, ebből következett: katonai szolgálatát 1845. június 10-én kezdte meg. Részt vett az 1849. évi hadjáratban, a családi hagyomány szerint Klapka mellett szolgált Komáromban, a várvédőknek adott menlevéllel menekült meg ő is a megtorlások elől.⁶ 1859-től sebalorvosként, majd 1864-től sebőorvosként szolgált a 25. magyar gyalogezrednél, amelynek tartalékparancsnoksága és hadkiegészítő körzeti központja 1853–1859 között Besztercebányán, majd az időtől fogva

1 REISZ T. CSABA: Kataszteri térkép- és iratanyag a Magyar Országos Levéltárban. *Catastrum*, 6. (2019) 1:44–52.

2 VÉGH JÓZSEF: Glaser Lajos geográfus, a történeti földrajz jeles művelője. *Rétsági Krónika*, 1998. 107.

3 *Magyar Életrajzi Lexikon*. Főszerk.: KENYERES ÁGNES. I. A–K. Bp., 1967. 599.

4 Glasernek nem maradt fenn személyi anyaga a katonai szolgálatáról. Születési éve egyedül a nyugalmazott katonarvosok nyugdíjaskönyvéből ismerhető meg. Österreichisches Staatsarchiv (= ÖStA) Kriegsarchiv (= KA), Versorgungsunterlagen (= Vers) Pensionsprotokolle jüngere Reihe (PensProt JR), Band 25. III. Militärarzte, Seite 217. Ezúton köszönöm dr. Solymosi József bécsi katonai levéltári delegátus úrnak, hogy az adatot – annak értelmezésével – részemre megküldte.

5 Semmelweis Egyetem Központi Levéltár, 1.f. Magyar királyi (Pázmány Péter) Tudományegyetem Orvostudományi Kara, Az Orvostudományi Karon végzett hallgatók jegyzéke, 3. kötet, 1092. „*Glaser Philippus, annorum 25, Israelita, Gorlic Galicianus, praestitis praestandis, examen riglorosum] e chirurgia subivit die 10 novembris 1843 c. sufficienter; et obstetricia die 19 januarii 1844 c. satis bene, die altera in chirurgum et obstetricatorem civilem adjuratus; diploma accepit.*” Köszönöm Ondrik Sándorné segédlevéltáros kollégám szíves segítségét, aki kérésre az adatot kikérte.

6 ZÉTÉNY GYŐZŐ: *A magyar szabadságharc honvédorvosai*. Bp., 1948, illetve BERNSTEIN BÉLA: *A negyvennyolcas magyar szabadságharc és a zsidók*. Bp., 1898. [cop. 1998] nem tartalmaz ilyen nevű orvost. Köszönöm dr. Hermann Róbert irodalomra vonatkozó szakmai tanácsait. ÖStA KA Vers PensProt JR, Bd. 25. III. 217. A családi emlékezet szerint Zétény Győző később szabadkozott, hogy két orvos, ezek egyikeként Glaser Fülöp kimaradt a könyvből.

Losoncon volt, ő és családja is e városokban lakott.⁷ Az 1859. és 1866. évi hadjáratokban is részt vett.⁸ 1882 nyarán áthelyezték az ugyancsak magyar 19. gyalogezredhez Pozsonyba, ő azonban nem akart elköltözni, ezért azonnal kezdeményezte nyugalmazását, hogy Losoncon maradhasson. November 1-jétől 540 koronával vonult nyugdíjba.⁹ Nyugállományú főseborvosként 1899-ben elnyerte az arany szolgálati érmet.¹⁰

Glaser házastársát, gyermekeit, valamint azok további családtagjait az elhunytak gyászjelentéseiből, illetve kisebb számban anyakönyvi bejegyzésekből és házassági híradásokból ismerjük. Felesége Zauderer Karolina volt, aki – életének 74., „rendkívül szerencsés” házasságának 53. évében – 1904. augusztus 23-án Losoncon hunyt el, és a vallási szokásjog szerint már másnap végső nyugalomba helyezték a városi izraelita temetőben. Utolsó útjára a tisztikar és a város előkelőségei kísérték.¹¹ Családjáról nincsen közelebbi adat, de valószínűleg ő is Galíciából származott. Az özvegy férj hamarosan, 86 éves korában, 1905. április 30-án hunyt el

Losoncon, május 2-án őt is az izraelita temetőben temették el.¹²

A házaspár hét gyermeke ismert:

Emánuel (Emil) 1852–1853 körül született, és adatolhatóan 1899-től poltári segédjegyző és anyakönyvvezető-helyettes, később losoncapáti helyettes, majd megválasztott körjegyző volt 1901 és 1914 között, továbbá 1902-től a losonci III. kerület anyakönyvvezetője.¹³ Felesége Alexy Etelka, a poltári evangélikus lelkész lánya volt, akit 1902-ben vett el.¹⁴ 1905-ben már két gyermekük volt, Emil és Lilike.¹⁵

József 1854. április 9-én született Besztercebányán, róla és családjáról l. a következő fejezetet.¹⁶

Róza 1855 körül született. Házastársa Preczner József adóbeszedő, majd állampénztári pénztáros, gyermekeik Árpád, Margit, Edit, Zoltán. Fehérvárcsurgón már özvegyként hunyt el 85 éves korában, 1940. október 25-én.¹⁷

Fanny (∞1903 Losonc, Müller Antal cs. és kir. százados).¹⁸

Gyula (∞Lachs/Lax Ilona), gyermekeik Elemér és Lenke. A családi emlékezet szerint

7 *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes (für ...)*. Wien, 1859:451., 1860–1861:614., 1861–1862:617., 1863:616., 1864:604., 1865:608., 1866:607., 1867:640., 1868:670.; *Kais. Königl. Militär-Schematismus*. Wien, 1869–1870:798., 1871:808., 1872:639., 1873:607., 1874:633., 1875:693., 1876:693., 1877: 686., 1878:275., 703., 1879:287., 721., 1880:297., 751., 1881:301., 763., 1882:305., 782. 1862. évi kinevezésére: *Personal-Nachrichten. Oesterreichischer Soldatenfreund*, 15. (1862) 67:552. (aug. 27.).

8 ÖStA KA Vers PensProt JR, Bd. 25. III. 217.

9 *Personal Nachrichten. Prager Tagblatt*, 6. (1882) 253:5. (szept. 12.); *Uebersetzungen. Vedette*, 14. (1882) 77:598. (szept. 20.); *Personalien. Militär-Zeitung*, 35. (1882) 85:674. (okt. 24.); *Aus dem Militär-Verordnungsblatte. Die Presse*, 35. (1882) 294:6. (okt. 24.); *Personal-Veränderungen für das k.k. Heer. Vedette*, 14. (1882) 86:674. (okt. 25.); *Hivatalos rész. Budapesti Közlöny (= BK)*, 33. (1899) 269:1. (nov. 22.). ÖStA KA Vers PensProt JR, Bd. 25. III. 217.

10 *Notizen. Wiener Medicinische Wochenschrift*, 49. (1899) 51:2398.; *Amtlicher Theil. Wiener Zeitung*, (1899) 267:1. (nov. 22.); *Militarisches. Prager Abendblatt*, (1899) 266:4. (nov. 22.); *Aus der Wiener Zeitung. Deutsches Volksblatt*, *Abends-Ausgabe*, 11. (1899) 3914:4. (nov. 23.); *Militärpersonalmeldungen. Prager Tagblatt*, 23. (1899) 325:5. (nov. 23.).

11 Gyászjelentése a Pannon Digitális Egyesített Archívum (<https://dSPACE.oszk.hu>) oldalán, neve szerint keresve érhető el. <https://dSPACE.oszk.hu/handle/20.500.12346/271285#>. Gyászrovat. *Pesti Napló*, 55. (1904) 236:8. (aug. 27.); *Halálozások. Pesti Hírlap (= PH)*, 26. (1904) 236:12. (aug. 27.); *Halálozások. Az Újság*, 2. (1904) 236:9. (aug. 27.).

12 Gyászjelentése: <https://dSPACE.oszk.hu/handle/20.500.12346/271291#>

13 Személyi hírek. *Kinevezések. Belügyi Közlöny (= BK)*, 4. (1899) 15:350. (aug. 1.); *Anyakönyvvezetők és anyakönyvvezető-helyettesek kinevezése. BK*, 7. (1902) 31:290. (júl. 27.).

14 FÖLDI ISTVÁN: *A községi és körjegyzők társadalma és mozgalmi Nógrád vármegyében, 1873–1950*. Salgótarján, 2002. 156.

15 L. ehhez a feleség édesanyja, Alexy Jánosné, kellemesi Melczer Hermin (†Rimaszombat, 1905. jún. 20.), illetve sógornője, Alexy Gézané Várady Ilona (†Máramarosziget, 1907. ápr. 23.) gyászjelentését a PanDEA (<https://dSPACE.oszk.hu/handle/20.500.12346/305387#>) és a Hungaricana Közgyműteményi Portál (www.hungaricana.hu) oldalain.

16 Glaser József házassági, valamint gyermekeinek születési anyakönyvi bejegyzésében csak az életkora és születési helye szerepelt. A pontos esztendő a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) őrzi a levéltárosok személyi anyagában (Y 7. Magyar Országos Levéltár, Általános iratok 1945-től / = Y 7./, *Personalia*, Glaser Lajos = *Glaser személyi anyaga*).

17 Halotti anyakönyvi bejegyzését l. a FamilySearch adatbázisában: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3337-9TMJ-CK9>, gyászjelentése: <https://dSPACE.oszk.hu/handle/20.500.12346/500107#>

18 Házasság. *Budapesti Hírlap (= BH)*, 23. (1903) 22:5. (jan. 22.).

IVÁN GYULA

A földügyi ágazat szervezetének változásai a második világháborútól napjainkig

Kalandos élet a földmérőké, különösen a magyar földmérőké. Nemcsak azért, mert néha extrém időjárási körülmények közepette, nehéz munkát kell végezniük a terepen, hanem azért is, mert a magyar földmérést a második világháború után annyi átalakítás, átszervezés érte, hogy annak tárgyalása akár egy kalandregénybe is beillene.

Dr. Balázs László szerint „*ha régebbi szervezeti vagy eljárási kérdésekben kell választ adni, elsősorban azt kell keresnünk, hogy melyik évről van szó, mert jóformán évről-évre változott minden*”.¹ A szerző e sorokat 2005-ben vetette papírra, amikor már bő húsz éve meglehetősen stabil volt az állami földmérés és a kataszter intézményi szerkezete, azonban a későbbiekben történtek csak megerősítik „Laci bácsi” gondolatait.

Jelen dolgozat a magyarországi kataszteri rendszer második világháború utáni szervezeti változásait és a kapcsolódó jogszabályokat követi nyomon.

Az Állami Földmérés és kataszter a második világháború után

A második világháború még be sem fejeződött, amikor Debrecenben az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. március 18-án kiadta a 600/1945. ME számú rendeletét „*a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról*”.² A magyarországi földreformot lényegében ez a rendelet indította el, amely természetszerűleg érintette a földmérési, kataszteri szervezeteket is. A végrehajtásért a

földművelésügyi miniszter irányítása alatt álló Országos Földbirtokrendező Tanács, a Megyei Földbirtokrendező Tanácsok, valamint a Községi Földigénylő Bizottságok feleltek.

A rendelet végrehajtását a szakminiszter három végrehajtási rendeletben szabályozta:

- a 33.000/1945. F. M. rendelet a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról szóló 600/1945. M. E. számú rendelet végrehajtásáról (I. végrehajtási rendelet);
- a 2.400/1945. F. M. rendelet a házhelyeknek, valamint közérdekű telkeknek juttatásáról;
- az 5.600/1945. F. M. rendelet a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról szóló 600/1945. M. E. sz. rendelet további végrehajtásáról (III. végrehajtási rendelet).³

A földreformot annyira fontosnak tartották, hogy a rendeletek sorrendben 1945. március 31-én, május 6-án, június 7-én léptek hatályba.

A földmérés szervezetét az I. végrehajtási rendelet érintette: „60. §. Az Országos Földbirtokrendező Tanács működésének biztosítására, valamint a R. végrehajtásával kapcsolatos ügyek intézésének közigazgatási irányítására és ellenőrzésére Országos Földhivatal szerveztetik. E Földhivatal élén az ügyvezető igazgató áll, akit a tanács tagjai közül a földművelésügyi miniszter nevez ki. Az ügyvezetői igazgató hatásköre tekintetében a 48. §-ban foglaltakat megfelelően kell alkalmazni azzal, hogy az ügyvezető igazgató feladata az

1 BALÁZS LÁSZLÓ: Az Állami Földmérés és a földadó kataszter 1945 utáni átszervezései (következmények és tanulságok). *Geodézia és Kartográfia* (= GK), 56. (2005) 3:8–16. (= BALÁZS, 2005).

2 Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 600. M. E. számú rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról. *Magyarországi Rendeletek Tára* (= MRT), 79. (1945) 1-6:55–62. (elérhető online a Hungaricana Könyvtár Portálon, www.hungaricana.hu).

3 MRT, 79. (1946) 1-6:248–260., 262–268., 273–287.

Országos Tanács működéséhez szükséges tudományos és statisztikai adatok egybeállítása is.”

A földreform szervezése és ellenőrzése tehát az Országos Földhivatal feladata volt, míg a földmérési munkák szervezése az Országos Földhivatal Országos Műszaki Hivatalához tartozott. A megyékben folyó földmérési munkákat a megyei földhivatalok műszaki osztályai koordinálták.⁴

Az 1945. évi földmérési, kataszteri és földreform intézményrendszere négyféle szervezethez tartozott:

a) A Pénzügyminisztérium (= PM) felügyelete alá tartozó szervezetek:

- az Állami Földmérés
  - két-három megyénként a földmérési felügyelőségek,
  - az Országos Térképtár,
  - a Háromszögelési Hivatal;
- a Földadókataszter
  - a földadó-kataszteri megyei szervezet,

amely a megyei igazgatási szervezet pénzügyi osztályának keretében működött.

b) A Földmívelésügyi Minisztérium (= FM) irányította:

- az Országos Földhivatalt,
- az Országos Földhivatal Országos Műszaki Osztályát,
- a megyei földhivatalokat és azon belül a műszaki osztályokat.

c) Az Igazságügyi Minisztérium alá tartozott a telekkönyv irányító szervezet.

d) A járásbíróságok keretében működtek a területi telekkönyvi hatóságok.

A földreform végrehajtása szakmai szempontból következetes, mégis némileg (a munka gyorsított végrehajtása miatt) átgondolatlan volt. A következetesség úgy értendő, hogy – mai fogalmainkat használva – a földügyi menedzsment feladatait (a földreformot) elválasztották a földreform által kitűzött célok végrehajtásától (földügyi igazgatás). Ezt jelzi az Országos Földhivatal létrehozása, amelyet a

közigazgatási irányításra és ellenőrzésre szerveztek.

Az Országos Földhivatal Országos Műszaki Hivatalának munkatársait az FM Gazdasági Műszaki Hivatalából hozták létre. A megyei szervezetek létszámát az FM Gazdasági Műszaki Hivatalának, az Állami Földmérésnek a munkatársaiból, illetve szerződéses mérnökökből alakították ki. A földreform végrehajtását az Állami Földméréstől független szervezet végezte, az Állami Földmérés térképein. A földreform eredményezte változásokat azonban nem vezették át ezeken a térképeken, mivel azok pontossága nem felelt meg az Állami Földmérés előírásainak. Ezt értjük átgondolatlanságon.

1945 azonban földmérési, kataszteri szempontból nemcsak a földreform kérdésével telt el. 1945. augusztus 25-én jelent meg a pénzügyminiszter 150.586 P. M. számú rendelete *„a háború folyamán részben elpusztult kataszteri munkálatok pótlásáról és a teljesen megsemmisült munkálatok újrakészítéséről”*, mely szerint:

„1. §. A háború folyamán részben elpusztult kataszteri alapmunkálatokat és kataszteri birtokíveket pótolni kell, a teljesen megsemmisült kataszteri alapmunkálatokat és birtokíveket pedig újra kell készíteni.

2. §. (1) A részben megsemmisült kataszteri alapmunkálatok (továbbiakban alapmunkálatok) és kataszteri birtokívek (továbbiakban birtokívek) pótlását, valamint a teljesen elpusztult alapmunkálatok és birtokívek újrakészítését a kataszteri helyszínelési felügyelőségek munkakörébe utalom.

(2) A helyszínelési felügyelőség munkakörének kiegészítésére a pénzügyigazgatóság földadónyilvántartási személyzetét is kirendelem, úgy, hogy a pénzügyigazgatóság folyó ügyek ellátására csak egy fogalmazási és egy kezelési tisztviselőt tarthat vissza, míg a többi fogalmazási és kezelési tisztviselőt köteles

Aspects of Introducing Cadastral Collections

Records and map documentation of cadastral surveys ordered in the territory of the Austro(- Hungarian) Monarchy can be found in several countries, safeguarded by several agencies (central and regional bodies of state surveying, municipalities) and public collections (national, county or special archives, national library, local or special museum). For the complete overview and exploration of the source material it is essential that the professional carers of the similar collections and the researchers learn about them in details. The tutorials can be prepared by them, and we would like to help their work with the instructions below. Obviously, it is not possible to answer every question perfectly in every collection, but any small information can bring us closer to the topic and its sources.

The introductions may inform researchers that: (a) records concerning the organization, personnel and operation of the cadastral survey, describing the process and the history of the survey, moreover, (b) in which collections can the so-called “operatums”; maps, sketches, lists, records and other documents created by the survey, that were handled separately from the records both in that era and now in public collections, be searched for, (c) in case of the description of the collection, what exactly is to be found there, what is its source value (e.g. information about their revisions is important), what help can it be researched with (paper-based, electronic helpdesk, archival registers, online data, digitised files on computers, research room, internet, etc.).

1. Topic. The description can be about an area (e.g. Gödöllő, Újvidék / Novi Sad, Croatia, a county) or about an institution or collection.

2. Historical overview. When was the area surveyed – concretual, or detailed – cadastral (re)assessment, estimation, etc.? Documents regarding the operation of the cadastral organization (legislation, decrees, instructions, reports, offices, departmental files), as well as the professional life of the employees in the collection. Which department carried out the survey (competence), which institutions (financial administration, district court) safeguard cadastral materials among their own records?

3. Safeguarding places. Which institutions keep cadastral documentation regarding the area? Occasionally, the description of several collections may be necessary (e.g. cadastral maps of Budapest or the border counties such as Komárom).

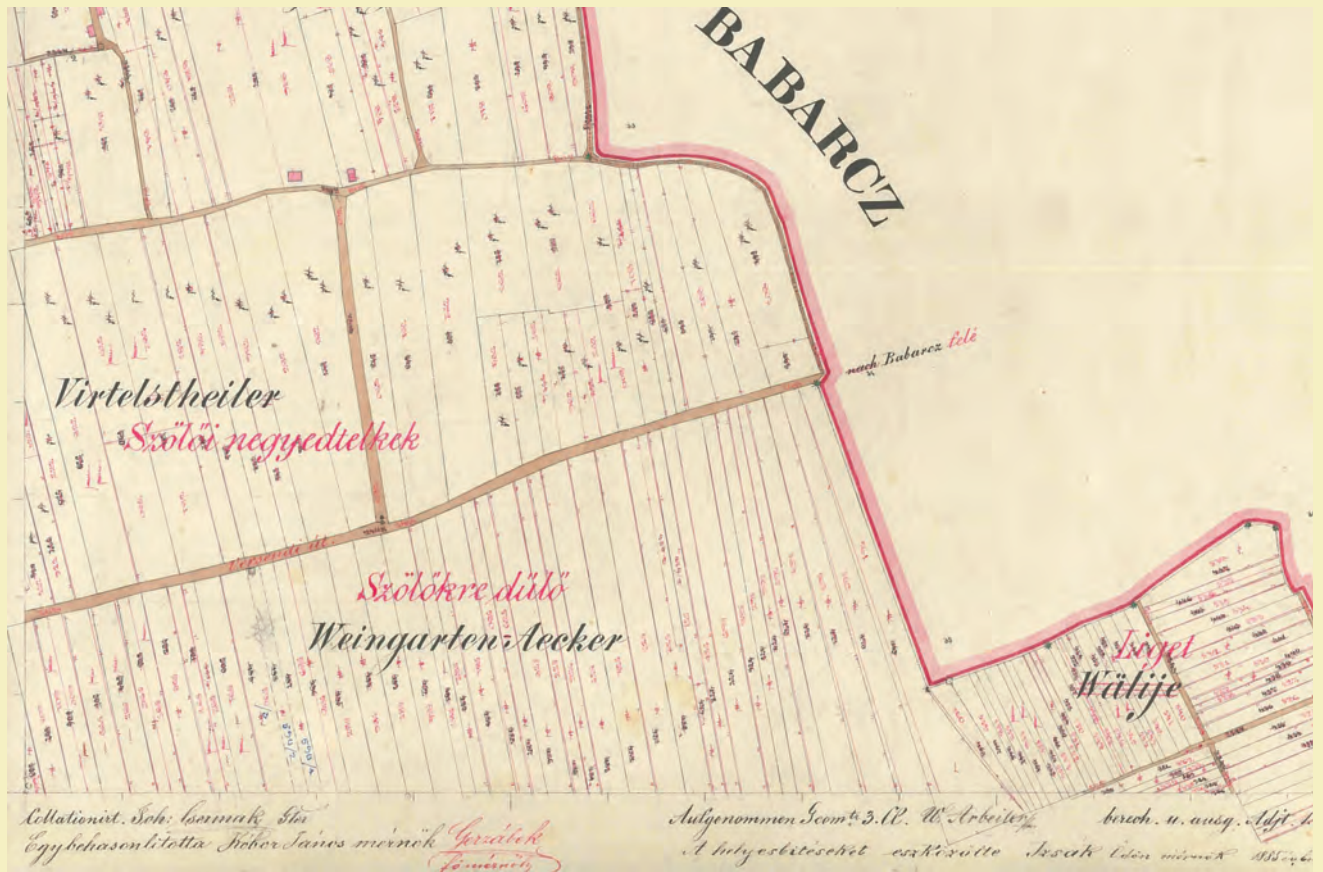
4. Acquisitions. When, from whom and in what way has the documentation become part of the collection? The files, records and recollections of the given time can serve us with data. The integrity of the collection is determined to a large extent by the fact how the records arrived to their current archives; whether the documents have been retrieved from the creator of the document, via official transfer of the records, or indirectly from another institution, possibly by saving from scrapping or the destruction of the documents.

5. Description of the collection. Which type, age, and – in case of the introduction of the collection, which area the documentation is related to, can be found in the collection? What is the structure of the collection (e.g. the alphabetical order of counties, settlements, chronological order, including the increasing order of coupon numbers, etc.). Description of the collection according to general or certain aspects (settlement, document type). A detailed description of the documentation available besides the maps, the identification of the deficiencies.

6. Data content. Presentation of the data content and source value of each type of cadastral material. It is particularly important to describe the types of documents that have not been disclosed in detail by the prior professional research (e.g. mile-sheets, estimation documents).

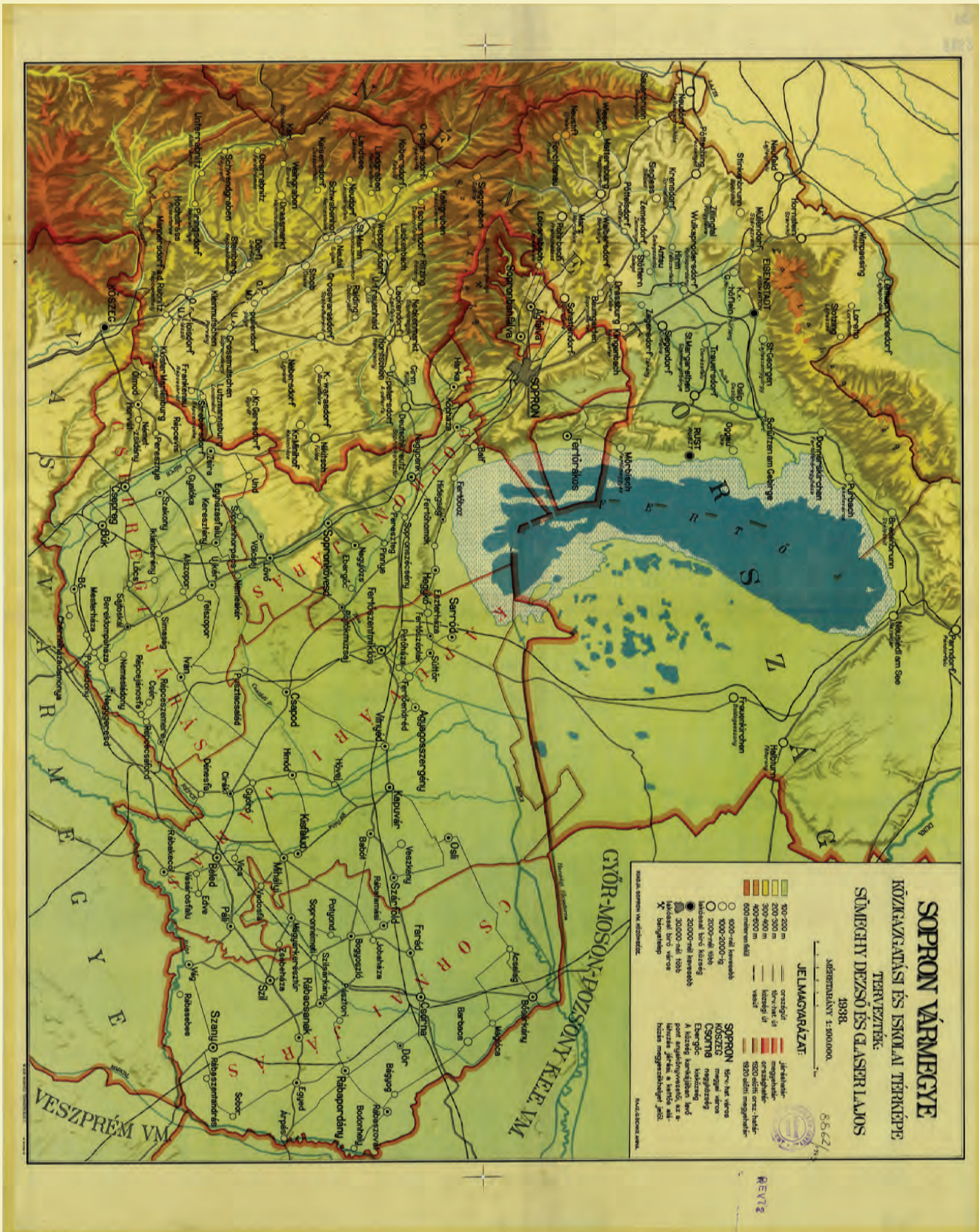
7. Researchability. What contemporary or modern aids have been prepared for the records, and how can they be obtained? Access to paper-based, electronic, online directories, databases, and digitised documents. The history of making the digitised files (who, when, what technical parameters was the job completed by). Possibilities and limitations of access to the research room, and making copies.

8. Professional literature. Bibliographical particulars of the literature prepared upon the cadastral records regarding the field or being kept in the collection (possibly the evaluation of the volumes with a short annotation). Catastrum is open to publish the introductions.

- Névfordítás munkatérképen. Részlet Szajk 1865. évi kataszteri térképének 1901. évi felújításából (LTK, Baranya megye 273.). L. ehhez Mikesy Gábor cikkét

■ Sopron vármegye közigazgatási és iskolai térképe, 1938. A művet Sümeghy Dezső és Glaser Lajos tervezték, a rajz Glaser felesége, Benke Anna munkája volt (HM-HIM Hadtörténeti Térképtár, B IX a 2067). L. ehhez Reisz T. Csaba cikkét